

سخن سردبیر

«جنگ» و «بحران» دو واژه نامطلوب و مذموم، اما همیشگی در طول تاریخ حیات بشر بوده است. کشورهای جهان در طول تاریخ به دلایل و بهانه‌های مختلف با یکدیگر وارد جنگ‌های گاه طولانی شده و در کارزار جنگ، سربازان و مردم بسیاری کشته شده‌اند. اما فارغ از نگرستن به مفهوم جنگ، به منزله ابزاری در روابط بین‌الملل و علوم دفاعی، مطالعه آثار تنش نظامی میان کشورها اهمیت زیادی دارد؛ بحرانی که در اثر وجود سایه جنگ بر کشورهای درگیر آن و سایر کشورهای جهان ایجاد می‌شود و تبعات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و قانونی مختلفی پدید می‌آورد. گفتنی است این آثار دامنه زمانی کوتاه‌مدت و وقفه زمانی بلندمدتی دارد؛ به این معنا که جنگ در کوتاه‌مدت بر فضای تعاملات کشورها تأثیرگذار است که محسوس و حتی پیش‌بینی‌کردنی است. اما، آثار غیرمستقیم آن در بسیاری از حوزه‌های زندگی افراد با تأخیر بروز می‌یابد و کنترل‌پذیر نیست. یکی از مهم‌ترین تنش‌های نظامی سال‌های اخیر که گستره جهانی را با بحرانی عمیق و انکارناپذیر روبه‌رو ساخت، عملیات ویژه نظامی روسیه در اوکراین از فوریه ۲۰۲۲م است. مطالعه این بحران، به دلیل ناشناختگی تبعات آن، در کشور ایران ضروری است. فصلنامه مطالعات کشورها، شماره زمستان ۱۴۰۲، به موضوع ویژه بحران روسیه و اوکراین اختصاص یافت. از مجموع مقالات دریافتی، شش مقاله برتر و داوری‌شده با موضوع‌های مختلف پذیرش گرفت.

در مقاله نخست این شماره ویژه، فریادرس و ملکی از دانشگاه شهیدبهشتی و دانشگاه شریف، به مطالعه مفهوم امنیت انرژی و معمای امنیت مارپیچی جرویس با نمونه جنگ روسیه و اوکراین پرداختند. به نظر نویسندگان این مقاله، دو رویکرد روان‌شناسی و نظریه بازی‌ها در تحلیل امنیت انرژی تبیین‌پذیر است. نزاع نظامی روسیه و اوکراین نیز با وجود اینکه دارای منشأ انرژی است، تبعات عمیقی بر تحولات بازار انرژی منطقه و جهان داشته است و امنیت انرژی در آینده منطقه به سمت پیچیدگی بیشتر می‌رود. روسیه، به منزله یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان سوخت‌های فسیلی جهان، و اوکراین، به منزله مسیر ترانزیت مهم انرژی، دو سوی تنش نظامی این بحران بوده‌اند. نامتعادل‌سازی بازار انرژی جهانی ناشی از نزاع جنگی میان روسیه و اوکراین انکارپذیر نیست.

در مقاله دوم، میرفخرایی از دانشگاه علامه طباطبایی به بررسی تأثیر تنش

سیاسی روسیه و اوکراین بر تغییر قطبش نظام بین‌الملل پرداخت. در این مقاله، تمرکز بر سرعت‌افزایی تغییر قطبش از حالت تک‌قطبی به ساختار چندقطبی، و بازچینش روابط میان دولت‌ها و تغییر اتحادهای منطقه‌ای مطرح و این مسئله تبیین شده است که آیا این تحولات و تغییرات منشأ تقویت مشارکت راهبردی میان دو کشور ایران و روسیه است؟ پاسخ به این سؤال در این مقاله بر مبنای راهبرد قیاسی و رویکرد والتز در نظریه واقعه‌گرایی ساختاری استخراج شده و مبین ایجاد ظرفیت مشارکت فراگیر راهبردی میان دو کشور ایران و روسیه از محل تشدید تنش سیاسی میان روسیه و اوکراین است. عدم قطعیت محیطی و مصمم‌بودن دو کشور ایران و روسیه به تطبیق راهبردی ساختارهای سیاسی و اقتصادی دو علت اصلی این اتفاق است.

در مقاله سوم از این شماره ویژه، زارعی و برزگرزاده از دانشگاه آزاد اسلامی بوشهر به مشکل دیوان بین‌المللی دادگستری در ارزیابی ورود ثالث در بحران اوکراین علیه کشور روسیه پرداخته‌اند. مداخله دولت ثالث در بحران به وجود آمده امری ممکن و در خور بررسی است. دو ماده ۶۲ و ۶۳/اساسنامه دیوان درباره ورود دولت ثالث در پرونده‌های حقوقی نشان می‌دهد که کشورهای ورودکننده، به‌عنوان ثالث، در پرونده شکایت اوکراین از روسیه در اعلامیه خود اظهار داشتند که این تعهدات برای مقابله با جرائم مندرج در کنوانسیون منع نسل‌زدایی، ماهیت عام‌الشمول دارد و برای تمام بشریت لازم‌الاجراست.

باقری و کاظمی از دانشگاه تهران بر اساس دیدگاه نظریه امنیت جمعی، به واکاوی آثار بحران روسیه و اوکراین در تغییر رویه ناتو در تعامل با روسیه پرداختند. براساس یافته‌های این پژوهش، از سال ۲۰۱۴م به بعد، روسیه از کشور همکار ناتو به واحد تهدید برای ناتو تبدیل شد و امنیتی‌سازی مجدد روسیه در دستور کار ناتو قرار گرفت. در این تغییر موضع ناتو، انضمام کریمه و بحران دانباس عامل شتاب‌دهنده بسیار تأثیرگذاری بود. در این شرایط، اهتمام غرب برای اقدام جمعی علیه روسیه در چارچوب نظریه امنیت جمعی تحلیل‌پذیر است. نیکنامی از دانشگاه تهران، در مقاله پنجم این شماره ویژه، آثار بحران جنگ روسیه و اوکراین را بر امنیت جهانی غذایی مطالعه کرده است. دو کشور روسیه و اوکراین سهم ویژه‌ای در بازار صادرات محصولات کشاورزی دارند که از فوریه ۲۰۲۲م و به‌هم‌ریختگی اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد تولید در هر دو کشور، تحولاتی در امنیت غذا در منطقه و جهان ایجاد شد. استفاده از رویکرد تحلیل پست در این

مقاله نشان داد امنیت غذا در جهان که صدمات بسیار زیادی را از شیوع بیماری کرونا متحمل شده بود، وضعیت نامطلوب‌تری، به دلیل جنگ روسیه و اوکراین، به خود دید. این مسئله از محل افزایش ذخایر راهبردی محصولات غذایی کشورها، اختلال در چرخه فرایند توزیع و عرضه جهانی محصولات کشاورزی از روسیه و اوکراین و افزایش نااطمینانی از سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی حاصل شده است.

در مقاله ششم، امامی‌فر، سازمند و مظفری‌فلارتی از دانشگاه تهران، به این مسئله پرداختند که بحران روسیه و اوکراین آثار مستقیم و غیرمستقیمی بر روابط دفاعی هند و روسیه داشته است. از نگاه نوواقعگرایی، جنگ روسیه و اوکراین و اعمال تحریم‌های هوشمند غرب علیه روسیه، موجب شده است که هند به دنبال جایگزین کردن روسیه با شرکای متعدد دفاعی و کاهش وابستگی نظامی به روسیه باشد. همچنین، هند سرمایه‌گذاری در بخش‌های داخلی دفاعی خود را با برنامه‌ریزی عملیاتی جدیدتر دنبال می‌کند تا در آینده به روسیه و دیگر شرکای دفاعی نیازی نداشته باشد.

با توجه به حضور دیدگاه‌های افراد برجسته و صاحب‌نظر از دانشگاه‌های شریف، تهران، علامه طباطبایی، شهید بهشتی، و دانشگاه آزاد در مقالات، کارایی علمی این شماره ویژه در تحلیل تبعات جنگ روسیه و اوکراین قابل تأیید است و امید داریم این شماره از فصلنامه مطالعات کشورها دریچه تفکر وسیع در مسئله تحلیل جنگ روسیه و اوکراین برای پژوهشگران مرز و بوم ایران بگشاید.

با تشکر

دکتر احسان رسولی‌نژاد

سردبیر فصلنامه مطالعات کشورها